

KUBA VÁLTOZÁS ELŐTT (MOZAIKKOCKÁK)

DR. PAP NORBERT¹

KUBA FÖLDRAJZI HELYZETE

Az ország Kuba szigetéből, a régebben a fenyőkről (Pinos) elnevezett Ifjúság szigetéből (Isla de La Juventud) és a fősziget partjai előtt elterülő mintegy 1600 kis szigetből, szirtből (cayo) áll. Kiterjedéséről ellentmondó adatokat találunk. A kubaiak szerint 110 ezer km², más adatok szerint mintegy 114 ezer km², vagyis nem sokkal nagyobb mint hazánk. Alakját a játékos képzelet krokodilhoz hasonlítja, mely a mexikói Yucatan-félszigettől nyúlik el mintegy 1200 km hosszan, nyugat-keleti irányba. A sziget szélessége 32 és 190 km között változik.

A fősziget zömmel alacsony térszínekből áll. Két jelentős hegyvonulatot találhatunk csupán. A középső területeken húzódik a Sierra de Escambrey, és a keleten húzódó Sierra Maestra. E két terület döntő szerepet játszott az 1950-es évek gerilla harcaiban, megfelelő terepet biztosítva.

A sziget alakjából adódóan a kelet-nyugati vonalas struktúrák a meghatározóak. Az Autopista Nacional, illetve a Carretera Nacional a közlekedés gerincét alkotják. A Havanna és Santiago de Cuba közötti távolságot az expressz buszok 15 óra, a vonatok 17 óra, hajók 40 óra alatt járják meg. A légi közlekedés, illetve a helyi repterek is fontos szerepet töltenek be a közlekedésben.

A közigazgatási területfelosztást tizennégy tartomány (provincia) és egy különleges igazgatási terület képezi (Isla de La Juventud). Ez utóbbit a központi kormányzat közvetlenül irányítja.

Fizikai közelséget tekintve legközelebbi szomszédai az USA, a Bahama-szigetek, Haiti, Mexikó és Jamaica. Külső **kapcsolatainak intenzitása** szélsőséges különbségeket mutat. Az USA-ban, elsősorban Floridában több milliós kubai közösség él. A kubai – illegális – migrációnak ez a fő iránya. A Fidel Castro rendszerét ellenzők ebbe az irányba hagyják el a szigeteket, ez az emigráció a leggharcosabb ellenfele napjainkban is. Különleges ellentmondásként, pénzhazautalásaikkal a rendszer fenntartásából is jelentős részt vállalnak. Az Egyesült Államok embargót hirdetett Kubával szemben, ellenségként kezeli. Mexikóval kiegyensúlyozott, jó viszonyt alakítottak ki a kubai vezetők. A karibi térség más országaiban kubai orvosok, mérnökök sokasága dolgozik. Venezuelában, Hugo Chavez rendszerének fenntartásában a Castro-i tanítás és az effektív kubai segítség jelentős szerepet

¹Tanszékvezető egyetemi docens, PhD, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet. Pécs, Ifjúság útja 6, 7624. pnorbert@gamma.ttk.pte.hu.

játszik. A különleges szovjet-kubai kapcsolatok részben fennmaradhattak az orosz-kubai kapcsolatokban. A Moszkva-Havanna közvetlen légi összeköttetés és a tömeges orosz jelenlét erre utal. Ezen kívül a távol-keleti, a francia, az olasz, a német és a holland kapcsolatok jelentősek még.

NÉPESSÉG ÉS TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

A lakosság száma kubai adatok szerint 11,25 millió (2002), más adatok szerint 11,8 millió fő. A városlakók aránya 60% körüli. A fővárosi agglomeráció demográfiai súlya mintegy 20%-os, hasonló a magyar helyzethez. A lakosság rasszok és felekezetek közötti megoszlását illetően a források rendkívül nagy szóródást mutatnak. Navarro (2003) szerint a fehérek 66%-ot, a feketék 12%-ot, a mulattok 21%-ot képeznek, az ázsiaiak (döntően kínai eredetűek) mintegy 1%-ban járulnak hozzá az ország lakosságához. Jimenez 1953-ban 72% fehérről, 11% feketéről ír. A fenti két adatsor összemérhető. Nyilván a mulatt kategória átmenetisége miatt nem könnyű azt mérni, illetve nem ismert a mérési módszer. Más kortárs adatforrás szerint a mulatt lakosság aránya meghaladja az 50%-ot. A rasszkérdés alapvető – többek között politikai - probléma Kubában. A jelek szerint társadalmi béke van az országban, a keveredés pedig mindenképpen előrehaladott. A mulatt lakosság 50% feletti aránya eltűzöttnek tűnik a helyszíni bejárásunk tanulságai szerint. Ugyancsak a bejárás tapasztalatai szerint a fekete lakosság határozottan rosszabb életkörülmények között él, mint a fehér népesség. A jövőben a szociális feszültségek óhatatlanul nőni fognak, ez a rasszok közötti feszültségek növekedését hozhatják magával. Az ázsiaiak főként a vasútépítkezésekhez behozott dél-kínai munkások leszármazottai és érdekesen színezik a kubaiak antropológiai összetételét, főként a sziget keleti felében érzékelhető jelenlétük.

A felekezeti megoszlás kérdése is kényes. A szigetek katolikus hagyományúak, viszont számtalan protestáns imaház, templom épült az elmúlt pár évben. Az afrikai eredetű rítusok sajátos politeista vallásosságként élnek tovább a „santería” keretében, mely sajátos kubai hagyomány, vallásos képzetek és babonák keveréke. A katolikus egyház helyzete ellentmondásos. Számtalan katolikus templom van, de részben zárva, részben átalakítva. A katolikus papok száma csekély, ugyanakkor a pápa kubai látogatása óta az egyház helyzete sokat javult.

Az európai felfedezők közül Kolombusz járt földjén először. A szigetek gyarmatosítása elsősorban Diego Velasquez nevéhez kötődik. A gyarmatosítók az őslakó indiánokat gyakorlatilag kiirtották. A munkaerő biztosítására Afrikából, főként a mai Nigéria vidékéről fekete rabszolgákat hoztak be, elsőként ide az amerikai földrészen. Leszármazottaik ma is a szigeten élnek, részben elkeveredve a fehérekkel. Főbb csoportjaik a nagyvárosokban, illetve a cukornádtermelő vidékeken élnek. Zenéjük, táncuk és rítusaik a sziget kultúrájának jellegadó részét képezik.

A fehér lakosság zömmel az Ibériai-félszigetről érkezett ide, vagy pl. a Kanári-szigetekről, ahonnan az idekerült telepesek a dohánykultúra kialakításában kiemelkedő szerepet játszottak.

Magyarok fontos szerepet nem töltek be a szigetek betelepítésében. Néhány magányos utazón kívül nem járt erre magyar, csak az államszocializmus korában került sor társadalmi méretű kapcsolatfelvételre. Kuba szempontjából ennek a demográfiai hozadéka nagyon sovány, csupán pár fő.

A szigetcsoport az amerikai gyarmatosítás folyamatában kulcsszerepet játszott. Innen indultak útnak a Latin-Amerikát meghódító konkviztádorok. A gyarmatok kincseit ide, Havannába gyűjtötték össze, hogy aztán a híres „ezüst flotta” átszállítsa azokat az Óvilágba. A város épületein, palotáin és templomain a mai szomorú állapotokban is érzékelhető a régmúlt idők jóléte.

A sziget, kiemelkedő geopolitikai fontosságát napjainkig megőrizte. Két ismert mellékneve, „az Újvilág kulcsa”, illetve „az Öböl kulcsa” utal jelentőségére. Az 1800-as évek elejétől fogva az észak-amerikai politikusok szívesen tekintettek úgy rá, mint az Egyesült Államok természetes déli határára. Megszerzésére folyamatosan törekedtek. A biztonsági igények mellett a sziget gazdagsága is vonzotta őket.

A spanyol fennhatóságnak 1898. december 10-én lett vége. Kuba hosszú felszabadító küzdelmek után vált formailag függetlenné. Valójában az amerikai dominancia évtizedei következtek. Az amerikai gazdaság és politika kénye-kedve szerint rendezte az ország ügyeit. Az amerikai érdekeket kiszolgáló kormányok váltották egymást.

A forradalom időszaka 1953 és 1959 között zajlott. A hozzá kapcsolódó események a mai napig meghatározóak az ország politikai tájképében. Városokat, tartományokat neveztek át a forradalmároknak, vagy kapcsolódó eseményekre emlékezve. A 26-os szám a leggyakoribb szimbólumok közé tartozik, utalva a forradalmat elindító Moncada laktanya ostromára, 1953-július 26-ra.

TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZET NAPJAINKBAN

Az infrastruktúra állapota rossz, mindenütt szemét van, a higiénia területén is sok a kivetnivaló. Ugyanakkor az ország működik. Támolygó roncsautók tűnnek fel, melyek között itt-ott feltűnik néha egy-egy a Kuba szimbólumává emelkedett, gyönyörű, 50-es évekbeli amerikai autó. Ezek re-exportjára volna igény, de a kivitelüket Fidel Castro megtiltotta.

A járművek zöme orosz gyártmányú, főleg Ladák és Moszkvicsok. Óriási orosz harckocsi-szállító teherautók láthatók, melyek jobb híján buszként funkcionálnak (Úgy hívják őket, „dromedárok”). Sok a Zil és az Ikarusz busz, az utóbbi évek szerzeményei között feltűnnek a dél-koreai és a francia autók is.

A közlekedés meglehetősen kaotikus, rendkívül hiányos irányjelző rendszerrel. Az utak állapota nagyon rossz, az autópálya helyenként szlalom-pálya, ahol lovas kocsi, bicitaxi éppúgy feltűnhet az autós előtt, mint egy tehéncsorda. Minden település környékén stopposok állnak az utakon, az autópályán is. Kiszámíthatatlan, hogy hol találunk benzinkutat. A boltokban kevés és drága az élelmiszer. A polcok üresen tátognak, illetve csak néhány fajta árucikk, mindenekelőtt rum, szivar, brazil halkonzerv, a húsfélék közül csirkehús kapható. A gyümölcs drága és rossz minőségű.

Kubában több életforma létezik egymás mellett, gyakran egymástól elszigetelten, emiatt kubai életformáról beszélni nem lehet. Különböző, privilegizált csoportok élnek egymás mellett a mindennapjaikat, és élnek meg nagyon különböző élethelyzeteket ugyanazon díszletek előtt.

Kuba politikai rendszerének sajátosságait nem lehet Európából, európai mértékek szerint megérteni. Miért maradt fenn a sajátos karibi szocializmus a szigeten, amikor Európában, ahonnan létfontosságú gazdasági, politikai és katonai támogatást kapott, a szocialista rendszer összeroskadt? Fennmaradásának ugyanazok az okai, mint születésének. Nem a kommunista eszmék győzedelmeskedtek a szigeten, hanem a modernizáció igénye, a diktatúraellenesség, a nemzeti öntudat és az Amerika-ellenesség adta a kubai forradalom gyújtóanyagát. A kubai rezsím születésekor egyveretű volt a latin-amerikai USA ellenes és modernizációt igénylő baloldali mozgalmakkal.

Az európai szocializmus összeomlásában fontos szerepet játszott, hogy összehasonlíthattuk anyagi viszonyainkat az osztrák, olasz, német polgárok, vagy akár csak a munkanélküliek életkörülményeivel. A kubaiak esetében ez az összehasonlítás nem feltétlenül kedvezőtlen. A környező karibi, latin-amerikai országok állapotaihoz képest a kubaiak – sokak szerint - irigylésre méltó körülmények között élnek. Az egészségügy, az oktatás, a szociális védőháló, a közbiztonság a fontos kubai vívmányok közé tartoznak (Ennek – mint egyes kritikusok állítják – volt egyfajta kirakat jellege, de ettől még a vívmányok pozitív hatása akkor is megjelent). Napjainkban sok kubai dolgozik külföldön, elsősorban a környező országokban, mint orvos, mérnök, stb.. A rendszer zártsága ellenére a kubaiak elég jól tudnak tájékozódni környezetükről.

A forradalmat megelőző rendszer egy még a latin-amerikai viszonyok között is kirívóan rossz diktatúra volt. A szegénység riasztó méreteket öltött, sokan éheztek. A rendszer támaszai között amerikai bűnözők voltak, akik meghatározó szerepet játszottak az állam működtetésében. A forradalom alapvető változásokat hozott a kubaiak életkörülményeiben. A társadalom széles rétegei jutottak az elűzött, elmenekült kubai és amerikai tulajdonosok kárára tulajdonhoz és létbiztonsághoz. Az emigránsok, valamint az amerikaiak visszatéréseivel a társadalom széles rétegeinek ma igen jelentős lenne a veszténivalója.

A rendszer csúcspontjainak napjainkig Fidel Castro, Kuba emblematikus, okos, karizmatikus diktátora áll. Rendkívüli tehetségéről sok jel árulkodik. Beszédei még a közelmúltban is nagy hatásúak voltak. A kubai oktatás, egészségügy rendkívüli eredményei a széles kubai tömegek előtt hitelessé teszik őt. *(Még az őt nem szerető /ellenzéki/ kubaiak is úgy nyilatkoztak e sorok írójának 2004-ben, hogy egy teljesen szabad választáson is képes lenne nyerni.)* Jelenlegi súlyos betegsége, az örökösödési kérdés a kubai politikai rendszer legsúlyosabb válsága a forradalom óta.

Castro elsősorban Latin-Amerikában nagyon népszerű. Ugyanakkor ma már inkább megosztó, mint egyesítő figura. Életéről keveset mond el a róla készült, a közelmúltban bemutatott film, de sokat elárul a Sierra Maestra előterében elterülő Biriánban található szülőháza, melyet a közelmúltban nyitottak meg a látogatók előtt. Jómódú középosztálybeli szülei a spanyolországi Galíciából települtek át. Kiemelkedően jó oktatást kapott, jogi pályára lépett. Nem kommunisztikus eszmék vezérelték, hanem modernizációs és Amerika-ellenes elképzelések. Saját „szocialista jellegét” évekkal a forradalom után fedezte fel, számító szükségből. Jellemző, hogy az amerikaiak az első időszakban – a mozgalom jellegét félreértve – arra számítottak, hogy a Batista rendszert egy otthon népszerűbb, és szintén Amerika-barát rezsim válthatja fel. A mozgalom gyors balra tolódásával reményeikben hamar csalatkoztak.

Nem láthatók valamifajta Castro-i személyi kultusz jelei. Kevés helyen láthatjuk az arcát. Inkább beszédeiből származó idézetekkel találkozhatunk. Gyakori ábrázolási formája, amint monumentális alakként, hátizsákos gerillaként jelenik meg egy nyílt mező közepén. A nehéz körülmények között élő kubaiak közül sokan várják a halálát és ettől életük jobbra fordulásában reménykednek. Öröksége nehéz lesz, bárki veszi is át.

A forradalom és Kuba igazi arca Ernesto Che Guevara, az argentin származású orvos, forradalmár. Fényképei, arcának jellegzetes kontúrjai plakátokról, emlékművekről köszönnek vissza, ahogy neve is a leggyakoribb politikai szimbólum. Ha valakinek, neki van kultusza Kubában. Ő az ifjúság „hivatalos” szimbóluma, de az ország turisztikai imázsát is jórészt az ő arcára építették. Az életéről szóló dalokat napjainkban is énekelik a kubaiak.

Che Guevara a világon mindenféle baloldali szubkultúrák ikonja. Szerepe más otthon, mást jelent a nyugati demokráciákban és más az ún. átalakuló, posztoszocialista országokban. Életútja többféle értelmezést is lehetővé tesz. Mindenekelőtt a sajátos kubai viszonyokat szükséges értelmeznünk, hogy európai és/vagy magyar szemmel nézve rendkívül ellentmondásos megítélését megérthessük.

Hogy miért nem kopott meg tisztelete, mint harcostársaié? 1967-es haláláig a forradalomnak jórészt pozitív, építő és a gyűlölt külső ellenség elleni harccal telt időszaka zajlott. Nevéhez a kubaiak számára pozitív emlékek kapcsolódnak. A későbbi időszak ellentmondásai, a rendszer megmerevedése, a növekvő elnyomás idején nem sározódhatott be. Halálának körülményei a forradalmár mítoszt tovább erősítették.

Kubában, akárcsak Latin-Amerika többi országában egész más a politikai kultúra, mint Európában. A magyar történelem aradi vértanúja a magyar szabadságharc kiemelkedő áldozatát hozó hősei. Kubában a történelmi tartományok versengenek azon (esetenként több tucattal), hogy melyik, hány mártírt (kivégzett tábornoct) adott a nemzetnek a spanyol elnyomókkal vívott harcban. Ebben a térségben ugyanis nem kiegyezésekkel oldják fel a konfliktusokat, hanem végletes módon, tömegmészárlásokkal, represszióval.

Így a „kubai gulagot” megteremtő Che Guevara képe csúsztatás. Alakja a latin-amerikai forradalmárooktól nagyon idegen, véres sorába illeszkedik. Tettei és azok elismerése csak az őt körülvevő közeg teljes körű értelmezésével lehetséges.

A gazdaság két meghatározó ágazata a mezőgazdaság és a turizmus. Az elmúlt időszakban kitűnő tanulmányok jelentek meg erről magyarul is (PROBÁLD, F. - JUHÁSZ, K. 2004). Az embargó és az inváziós fenyegetettség árnyékában az élelmiszertermelés biztonsága stratégiai kérdés. A turizmus fejlesztése a szocialista tömb felbomlását követően a külső anyagi források pótlásának eszközévé vált. Jelenleg kétmillió turista érkezik a szigetekre évente. A turizmus fejlesztése elsősorban állami eszközökkel történik. A jelenlegi szinten és formában a turizmus a rezsím továbbélését szolgálja. Jöhetne kétannyi látogató is, de az már felborítaná a kényes egyensúlyokat, kezelhetetlen feszültségeket eredményezve a társadalomban. A turizmus az „édes élet”, a jó koktélok, a gyönyörű tengerpart, vagy éppen a kubai zene, tánc vonzására épült. A turizmus környezetében megjelentek a magángazdaság alapelemei a társadalomban. A „paladar” (a magántulajdonú vendéglő), a magántaxi, a „casa particular” (helyi zimmer frei) a főbb jelenségek és természetesen a prostitúció. A turisták egy jelentős részét a kubai lányok csábítják a pálmafás szigetre. A társadalom egyre inkább szétszakad. A turizmusban dolgozók és azok, akiknek rokonai az embargó ellenére pénzt utalnak haza, anyagi lehetőségeik révén nagyon elszakadnak az ilyen pénzbevétellel nem rendelkező honfitársaiktól. A kettős pénzrendszer - miszerint egyszerre használják a dollárt, illetve a dollárhoz rögzített konvertibilis peso-t és a „moneda nacional”-t a mindennapokban – a rendszer átmeneti stabilitását eredményezte, hosszabb távon azonban a végét is jelentheti.

ÖSSZEGRZÉS

Kubát, mint a szocialista világ egykori, illetve megmaradt részét nem lehet európai fogalmakkal értelmezni. A társadalmi-gazdasági helyzetét csak geopolitikai viszonyrendszerének, kulturális öröksége, klimatikus helyzetének és politikai örökségének mély elemzésével lehetséges értelmezni. A Fidel Castro nevével fémjelzett rendszer az elmúlt 15 évben jelentős átalakuláson ment keresztül. A várható vezetéváltás valószínűleg további változásokat hoz. A metamorfózis minden bizonnyal másképpen, nem a kelet-közép-európai, vagy kelet-európai modell szerint zajlik le, ahogyan a regnáló rendszer is más okokból kifolyólag és eltérő normák szerint alakult ki.

IRODALOM:

1. Cuba. Mapa Socio-Económico. Ediciones GEO, 2003. La Habana
2. Domech, R. G. – Glean M. R. (1997): Mini geografía de Cuba. Editorial Científico-Técnica, Ciudad de La Habana
3. Jiménez, A.N. (1966): Kuba földrajza. Gondolat, Budapest, 222 p.
4. Jiménez, A.N. (1996): Cuban Contribution to the IGU Comissions and study groups on the 28th International Geographical Congress, The Hague, August 4-10, 1996
5. Navarro, J. C. (2003): Storia di Cuba. La sfida tra il giogo e la stella. Editorial SIMAR S.A., La Habana
6. Pap Norbert (2005): Kuba társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század elején. – Szakmai Szemle. A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának Kiadványa. 2005. 2.szám pp. 133-137.
7. Probáld F. -Juhász K (2004): Amerika regionális földrajza (*Kuba*). Trefort Kiadó, Budapest, pp. 213 – 219